

Mezinárodní instituce

MEZINÁRODNÍ PRÁVO A
JEHO ROLE PŘI
STRUKTUROVÁNÍ SYSTÉMU
MEZINÁRODNÍCH VZTAHŮ

IVO POSPÍŠIL

Osnova

- I. Právo a jiné normativní systémy
- II. Vztah mezi právní vědou a vědou o politice (o mezinárodních vztazích)
- III. Teorie mezinárodních vztahů a jejich poměr k mezinárodnímu právu a spravedlnosti
- IV. Teorie mezinárodního práva a jejich postoj k mezinárodním vztahům
- V. Pojem mezinárodního práva a jeho vývoj

I. Právo a jiné normativní systémy

- Právo: spravedlnost v. nespravedlnost
- Morálka: dobro v. zlo
- Náboženství: sakrální v. profánní
- Trh: zisk v. ztráta
- Politika: přítel v. nepřítel

II. Vztah mezi právní vědou a vědou o politice (mezinárodních vztazích)

- Jaký je rozdíl mezi vědou o politice a právní vědou?
- Interakce mezi oběma obory a budování interdisciplinarity

Věda o politice a právní věda

- Věda o politice: jak se společenství a instituce organizují a interagují mezi sebou navzájem (jaké jsou mechanismy vytváření institucí, kde získávají legitimitu, autoritu, moc atd., jaké jsou procesy jejich utváření a fungování, jak se tvoří hodnoty a zájmy, které reprezentují)
- Právní věda: existence, význam a rozsah aplikace a účinků právních norem (izolovaně od politických procesů); čistá právní věda, tzv. normativismus, se snažila vysvětlovat právo naprosto izolovaně od extralegálních jevů (existence právních norem se neodvíjí od politické legitimacy jejich tvůrce, ale existují zde samy o sobě, Grundnorm a hierarchie právního řádu)

Interakce mezi oběma obory a budování interdisciplinarity

- Obor Law and Politics
  - zabývá se oblastí soudního rozhodování (judicial behavior); studuje chování soudů jako ryze politických aktérů (real political behavior of justices and courts)
  - studium judikatury U.S. Supreme Court k výkladům ústavního práva (60. léta)
  - evropská integrace a rozhodování ESD (90. léta: A. M. Slaughter, M. Shapiro, A. Stone Sweet, Ran Hirschl)
  - přenos výzkumu do oblasti mezinárodní politiky (přelom století)

III. Teorie mezinárodní politiky a jejich vztah k právu a spravedlnosti

Vstupní otázky:

- Je právo „služkou“ a výplodem (výsledkem) politiky? Je tedy výsledkem představ mocnějšího a slouží prosazování momentálních zájmů mocnějšího (v liberální demokracii toho, kdo dosahuje aktuálně početní většiny)?
- Má být politika naopak svazována a limitována právem, v jakém rozsahu?
- Jsou politika a právo izolované jevy, tj. je nalézání spravedlnosti úplně izolováno od politických zájmů?
- V oblasti mezinárodní politiky: jsou a mají být normy mezinárodního práva nezávislými (autonomními) na mocenských vztazích, které existují mezi státy?

Realismus (Hans Morgenthau: Politics Among Nations, Edward Hallett Carr: The Twenty Years Crisis 1919 - 1939, Georg Schwarzenberger: Power Politics)

- skutečná politika je prostým bojem o moc, který státy – je-li to pro ně výhodné - legitimizují biologickou, etickou či právní argumentací
- mezinárodní právo je jedním z takových ospravedlnění politiky, je produktem vůle mocenských aktérů, závislé na rozdělení moci a na momentální změně zájmů a vůle hegemona
- právní normy vznikají a mohou získat určitou akceptaci, pouze když jsou prosazovány hegemonem nebo dominantní skupinou mocných států a odpovídají jejich zájmům
- právní normy nemohou hrát autonomní roli, neboť prosazované nezávisle někým jiným než hegemonem představují naopak hrozbu mezinárodní stabilitě – prosazování mezinárodního práva si musejí ponechat mocnější aktéři, nikoliv je předávat zdánlivě nezávislým mezinárodním institucím

Strukturální (Neo-)realismus (Kenneth Walz: Theory of International Politics)

- existují pouze 3 strukturální principy mezinárodních vztahů: uspořádávající princip, specifikace funkcí různých aktérů politiky a distribuce schopností a vlastností mezi tyto aktéry
- mezinárodní politika má čistě anarchickou povahu, která je antitezí řádu a práva jako organizačního nástroje
- realitou anarchie je pouze moc, soupeření o urovnání sporů, což je protikladem hierarchického řádu uvnitř států, založených na autoritě, správě a právu
- mezinárodní právo a mezinárodní instituce nemají na chování států žádný vliv – jsou založeny na aktuálním rozložení (struktuře) sil, maximálně slouží prosazování zájmů velmocí, nejsou nezávislé

Anglická škola (Hedley Bull: The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics)

- právo není zcela nahlíženo jako „služka“ power politics: hovoří o společenství států či mezinárodním společenství (society of states, international society), které existuje pouze tehdy, pokud skupina států sdílí určité společné zájmy a hodnoty a je ochotna být vázána určitou množinou společných pravidel a sdílet společné instituce
- právní normy nezávislé na okamžitých zájmech a krátkodobých preferencích států se objevují a jsou dodržovány tehdy, pokud státy dojdou k přesvědčení, že je v jejich dlouhodobém zájmu účastnit se mezinárodního právního systému
- otázkou však zůstává, co všechno lze považovat za mezinárodní pravidlo – nejsou to všechny právní normy, ale pouze takové, které nejsou nikdy či pouze výjimečně porušovány (jsou to jen mezinárodní obyčeje, u nichž existuje mezi státy rozšířená opinio iuris!)

Neo-liberalismus, institucionalismus (teorie mezinárodních režimů) (Robert Keohane)

- právní normy jsou součástí ustavených mezinárodních institucí (jedná se o všechny trvalé a vzájemně propojené množiny pravidel, formálních i neformálních, která předepisují určité role a s nimi spojené chování, omezují jednání a modelují očekávání)
- existují 3 druhy institucí:
  - mezivládní a transnacionální organizace
  - mezinárodní režimy (soubory pravidel, která se týkají určité oblasti vztahů mezi subjekty mezinárodní politiky)
  - konvence (neformální a nezávazná pravidla, která modelují očekávání aktérů mezinárodních vztahů) – státy dodržují tato pravidla proto, že jejich dodržování je očekáváno ostatními státy a nedodržení vyžaduje vynaložit další dodatečné náklady (tam, kde se státu vyplatí tyto náklady investovat, nemá důvodu pravidlo dodržet; existují dočasně před tím, než se z konvencí stane součást závazných režimů či mezinárodních organizací; stěžejním je princip reciprocity)

Konstruktivismus (K. Sikkink: Activists Beyond Borders, A. Wendt: Anarchy is What States Make of It: the Social Construction of Power Politics

- socializační teorie mezinárodních vztahů: mezinárodní politika není anarchická, ale je založena na stupni socializace jejích aktérů
- relevantní jsou přitom všichni aktéři, kteří vstupují do mezinárodní interakce (státy, mezinárodní organizace, transnacionální sítě)
- mezinárodní právo působí jako socializační nástroj: právní normy mají autonomní charakter, účinkují na základě svých imanentních universálních kvalit (čím větší je tento charakter norem, tím větší je jejich potenciální účinnost – například v oblasti lidských práv – čím univerzálnější charakter to které právo má, tím je jeho potenciální účinek na aktéry mezinárodních vztahů vyšší, neboť mohou být sdíleny více aktéry)
- dokladem socializace je tzv. kaskáda norem (norm cascade) a přelévání (spill-over)

IV. Věda mezinárodního práva a pohled na roli práva v mezinárodních vztazích

Dochází k sbližování obou oborů:

- na poli mezinárodních vztahů získávají dominanci teorie, které přiznávají mezinárodnímu právu organizující (nejen služebnou) roli (law matters!) a naopak
- relativizují se pohledy právníků na možnosti reálného prosazení práva v mezinárodních vztazích (Critical International Legal Studies)

Critical International Legal Studies

- David Kennedy: International Legal Structures
- Friedrich Kratochwil: Rules, Norms and Decisions On the Conditions of Practical and Legal Reasoning in International Relations and Domestic Affairs
- Marti Koskenniemi: From Apology to Utopia

Critical International Legal Studies

- staví se proti dřívějšímu pojmání MP právní (normativistickou) vědou jako systému nezávislého na reálných mezinárodních vztazích (autopoiesis) či jako ideologie: namísto idealismu, normativismu a univerzalizmu staví heterogenitu, konflikt a partikularismus
- mezinárodní právo není předem daný projekt toho, co by mělo být, ale pouze reflektuje to, co v reálu existuje
- právo nelze vykládat samo ze sebe (normativismus), ale je třeba studovat, jakým způsobem do práva vstupují další, extralegální jevy
- mezinárodní právo je třeba více relativizovat a partikularizovat: současné pojetí z něj vytváří nositele euroamerických civilizačních hodnot, které jsou povyšovány skrze mezinárodní právo na hodnoty univerzální

V. Pojem mezinárodního práva a jeho vývoj

Definice MP

- Definice mezinárodního práva

Mezinárodní právo

= souhrn právních pravidel (norem), která upravují vzájemné vztahy rovných subjektů, zpravidla států

= souhrn právních norem regulujících vztahy mezi subjekty mezinárodního společenství, jež umožňují mírovou koexistenci a rozvoj mezinárodního společenství

Tradiční a moderní MP

Tradiční mezinárodní systém

- 1. nízký stupeň organizovanosti
- 2. partikulární úprava vztahů ad hoc mezi několika mocensky silnými státy
- 3. spíše výraz reálné politické síly a rovnováhy různých politických sil (zlatá éra realismu a balance of power)

Moderní mezinárodní právo

- 1. existence obecného mezinárodního práva vedle partikulárního práva
- 2. zapojování všech států a dalších subjektů mezinárodního práva (mezinárodní organizace, jednotlivci)
- 3. uplatňování zásady svrchované rovnosti mezi státy

Specifika moderního MP

- Souřadnost, neexistence nadřazeného normotvůrce
- Výskyt nepsaných norem
- Dynamičnost právní regulace

System MP

- Mezinárodní právo mezinárodních prostorů (mořské právo, kosmické právo, právo regulující režim Antarktidy)
- Mezinárodní právo národních prostorů
- Mezinárodní právo upravující postavení orgánů pro mezinárodní styky (diplomatické a konzulární právo)
- Mezinárodní právo trestní
- Mezinárodní právo válečné a humanitární
- Mezinárodní právo upravující postavení fyzických osob (mezinárodní právo upravující státní občanství, ochranu základních lidských práv a svobod)

Obecné a partikulární MP, dispozitivní a kogentní pravidla

- **Obecné mezinárodní právo** = právní normy platné pro všechny subjekty mezinárodního práva (působí inter omnium), plyne především z mezinárodního obyčejového práva.
- **Partikulární právo** = právní pravidla závazná pouze mezi skupinou subjektů (v krajním případě dvěma subjekty) mezinárodního práva.
- **Dispozitivní pravidla** = právní normy, od nichž se subjekty mezinárodního práva mohou odchýlit, které mohou měnit a to jak v rovině obecného mezinárodního práva, tak v rovině práva partikulárního.
- **Kogentní pravidla (ius cogens, peremptory rules)** = právní normy, které platí absolutně pro všechny subjekty mezinárodního práva

Definice kogentní normy

čl. 53 *Vídeňské úmluvy o smluvním právu z roku 1969*:

- „Pravidla, která byla přijata a uznána mezinárodním společenstvím jako celkem jako normy, od nichž se nelze odchýlit a které mohou být měněny pouze jinými pravidly obecného mezinárodního práva kogentní povahy.“

Příklady kogentních pravidel mezinárodního práva

1. Zákaz použití síly a hrozby silou
2. Princip sebeurčení národů
3. Ochrana lidských práv
4. Ochrana životního prostředí

Prameny mezinárodního práva

Čl. 38 Statutu Mezinárodního soudního dvora

- mezinárodní úmluvy (smlouvy)
- mezinárodní obyčej
- obecné zásady právní uznávané civilizovanými národy
- soudní rozhodnutí a učení nejkvalifikovanějších znalců práva
- equitas

Mezinárodní smlouvy

Vídeňská úmluva o smluvním právu z roku 1969:

„Mezinárodní dohoda, která je uzavřena mezi státy písemnou formou a řídí se mezinárodním právem.“

Mezinárodní obyčeje

- **Mezinárodní obyčej** = nepsaný pramen mezinárodního práva, forma, která je typická v oblasti obecného mezinárodního práva.
- **Materiální prvek obyčeje** (*usus longaevus*) = kvalifikovaná praxe subjektů mezinárodního práva: jedná se o praxi opakovanou, stejnorodou, nepřetržitou, dlouhodobou, rozšířenou a reprezentativní.
- **Subjektivní prvek obyčeje** (*opinio necessitatis iuris*) = přesvědčení subjektů mezinárodního práva o právní závaznosti pravidla.

Rozhodnutí mezinárodních soudů

1. rozhodnutí soudních orgánů v mezinárodní praxi nemá charakter precedentů
2. rozhodnutí zavazují toliko strany příslušného sporu
3. rozhodnutí mají nepřímý vliv na chování také jiných subjektů mezinárodního práva, neboť lze očekávat, že soudní orgány budou příslušný právní názor zastávat také v budoucnu
4. Soudní rozhodnutí mají zásadní vliv ve vztahu k obyčejové normotvorbě:
  - a) soudní rozhodnutí může ovlivnit praxi států tak, že takové právní pravidlo se posléze stává obyčejem
  - b) v rozhodnutích soudních orgánů se často formulují pravidla, která v praxi existují ve formě obyčejové.

Zásady MP

- zákaz hrozby silou a použití síly
- pokojné řešení sporů
- zásada nevměšování
- zásada povinné spolupráce států
- zásada rovnosti a sebeurčení národů
- zásada svrchované rovnosti států
- zásada dodržování mezinárodněprávních závazků

Subjekty MP

útvary (entity), jimž normy mezinárodního práva přiznávají způsobilost k právům a povinnostem vyplývajícím z mezinárodního práva (tzv. mezinárodněprávní subjektivitu).

- **Originální subjektivita (objektivní subjektivita)**
- **Odvozená subjektivita (subjektivní subjektivita)**

Subjekty MP

1. Státy
2. Mezinárodní organizace
3. Partikulární subjekty mezinárodního práva